

KARL MARX VE MARKSİST TEORİ AÇISINDAN EĞİTİM VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Mustafa KALE¹, & İmray NUR²

ÖZET: Bu çalışmada ünlü düşünür Karl Marx'ın hayatı sosyokültürel ve tarihsel bir perspektifle ele alınmıştır. Karl Marx'ın yaşam sürecinde deneyimlerinin ideolojisi üzerinde yarattığı etki incelenmiştir. Ayrıca, Marksizm'in eğitim ve toplumsal cinsiyete yansımaları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karl Marx ve Hayatı, Eğitim, Toplumsal Cinsiyet.

Karl Marx and Marxist Theory in Terms of Education and Gender

ABSTRACT: In this study, the renowned philosopher, Karl Marx the life of a sociocultural and historical perspective are discussed. The ideology of Karl Marx discusses the impact that has had on life experiences in the process. Also, reflections on education and gender of Marxism are discussed.

Keywords: Karl Marx and His Life, Education, Gender

---

1. GİRİŞ

Gelişimin temel ilkeleri göz önüne alındığında, gelişim sürecinde her bir gelişim dönemi, kendinden sonra ki gelişim dönemini etkileyerek zincirleme bir sıra izler. Birey bu süreçte sürekli olarak çevresinden etkilenir (Senemoğlu, 2012). Bu çevre ise birçok iç içe geçmiş ve ayrılmaz sistemlerden oluşur. Sistemlerin bütünü ise sosyokültürel bağlamı oluşturur. Birey, bu sistemlerin etkisi altında doğumdan itibaren yetişkinliğe doğru bir seyahat halindedir. Farklı bağlamlar, bireyleri farklı şekilde etkiler ve bağlam değiştikçe bireylerin aynı duruma yaklaşımları açık şekilde farklılaşır. Sosyal-kültürel bağlam içerisinde bireyi ele alan bir yaklaşımla hareket etmek, durum, olay ya da kişiyi disiplinler arası anlamaya ve analiz ederek yorumlamamıza olanak sağlar (Kağıtçıbaşı, 2010). Her bireyin, farklı bakış açılarından hayatı ve içinde yaşadığı sistemi anlamlandırmasının temelinde yaşadığı bağlam ve geçmiş deneyimlerinin farklılığının etkisi vardır. Dünyaya mal olmuş birçok düşünür, bilim insanı, liderlerinde

---

¹ Çağ Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, Çocuk Gelişimi Programı, Mersin.
Email: mustafakale@gmail.com

² Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, Çocuk Gelişimi Programı, Osmaniye. Email: imraynur@hotmail.com

dünyayı etkileme yönlerine bakıldığında yaşadıkları sosyokültürel ve tarihsel sürecin etkilerini barındırdığı görülür.

Karl Marx ve kurucusu olduğu Marksizm'in oluşumunda, çocuk, genç ve yetişkinliğe giden süreçte, onu yaşam seyahatinde etkileyen, kişi, durum ve koşulları bilmek, Marksizm'i anlayabilmemiz açısından büyük önem taşımaktadır. Karl Marx'ın yaşam seyahatinde paradigmasının oluşumunun temelinde neler barınmaktadır? Onu bu sistemler bütünü içerisinde neler etkilemiştir? Ve bu etkiler Marksizm'e ve Marksist eğitime nasıl yansımıştır? Bu çalışma da Karl Marx'ı anlamak, sosyokültürel ve tarihsel bir yaklaşımla ele alınacaktır. Bu gerekçeler ile çalışmada Karl Marx sosyokültürel ve tarihsel bir yaklaşım ile alınacaktır. Bu yaklaşım hem birey olarak, hem de Marksizm'in kurucusu olarak Karl Marx'ı betimlememiz ve yorumlamamızda kolaylık sağlayabilir. Çalışmanın akışı içerisinde, Alman toplum kuramcısı, düşünürü, devrimci komünizmin kurucusu olan Karl Marx'ın hayatı, kültür çevreleri, eserleri, temel toplum görüşü ve terminolojisine yer verilecektir. Son olarak ise Marksizm'in, toplumsal cinsiyete ve eğitime yansımaları ele alınacaktır.

1.1. Çocukluktan Yetişkinliğe Marx

Bireyin doğumuyla birlikte ilk sosyal etkileşime girdiği ve sosyalleşmeyi yaşadığı ortam ailedir. 30 yaşında genç bir kadın olan Henriatta Marx, 5 Mayıs 1818 tarihinde dokuz çocuğunun, üçüncüsü olan Karl Marx'ı dünyaya getirdi. Henriatta Marx, Yahudi kökenli bir ailenin çocuğuydu ve babası bir din adamıydı. Marx doğduğunda, 41 yaşında olan babası Heinrich Marx'ta Yahudi bir aileden gelmekteydi (Coser, 2010; Cuff, Sharrock ve Francis, 2006).

Tarihin her döneminde olduğu gibi, günümüzde de azınlık ve farklı olmak zor aynı zamanda sınırlı bir yaşamı da beraberinde getirmektedir. O dönemin Prusya'sında Yahudi olmakta, 1950'li yıllarda bir otobüste Rosa Louise Park olmak (https://tr.wikipedia.org/wiki/Rosa_Parks) yâda 2008 yılında eşcinsel Ahmet Yıldız olmak (Radikal, 2009), 2015 yılında savaş mağduru Aylan bebek (Sözcü, 2015) olmaktan çok farklı değildi. Prusya'nın Hristiyan hegemonyasının etkisiyle Yahudi olanlar birçok haklarına erişiyor olsa bile sınırlamalar mevcuttu. Ve bu sınırlamalar zaman içinde giderek katılaştı. Marx henüz bir yaşında iken ailesinin dini inancına karşı Hristiyan kiliselerinin baskısı artmış durumdaydı (Aron, 2004).

Marx'ın nasıl bir dünyanın içine doğduğunu betimlemek, Marx'ı o dönemi şartlarıyla değerlendirebilmemizde faydalı olacaktır. Marx'ın doğduğu dönem, tarihte endüstri devriminin başlangıç yıllarıyla tesadüf eder. Endüstri devrimine bağlı olarak tüm dünyada bir altüst oluş ve tedirginlikler vardır. Endüstrileşme ile sanayide oluşan insan gücü ihtiyacının karşılanması

için, tarım alanında çalışan nüfusun kente işçi olarak geçişine neden olmuştur. Üretim yönünden ise, bu dönemde üretim sistemi köklü bir değişime uğramaktadır. O dönemin toplumu üretim sisteminde ki değişime bağlı olarak, aristokrasinin çöküşü ve yeni bir sınıfın oluşumu ile karşı karşıya kalınmıştır. Oluşan bu yeni sınıf ise, daha sonra Marx tarafından burjuvazi olarak tanımlanacaktır. Bir yanda sermaye sahiplerinin önlenemez yükselişi üst sınıfı, diğer yandan ise, eskisinden daha ağır ve zor şartlara sahip, emek gücüyle hayatta kalan alt sınıfı oluşturmaktadır (Bayhan, 2006; Lunn, 2011).

Marx, on üç yaşına kadar evde eğitildi. Orta öğretimini Trier'de tamamladı. Gymnasium'dan mezun olduktan sonra, 17 yaşında hukuk okumak için Bonn Üniversitesi'ne kaydoldu. Bu dönemde Yahudi olmalarına bağlı olarak baskıların devam etmesi sonucu olarak ailenin bu baskılardan kurtulması için baba Heinrich Marx ailesinin dinini değiştirme kararı aldı. Karl Marx ve ailesi asimilasyona maruz kalmış ve asıl adı Herschel iken ailesi tarafından değiştirilmişti. Sonraki sene babası tarafından daha saygın bir üniversite olan Berlin'deki Friedrich-Wilhelms Üniversitesi'ne yollandı. Hukuk öğrenimi görürken tarih ve felsefeyle ilgilendi. 1841'te "Demokritosçu ve Epikürcü Doğa Felsefesi Arasındaki Farklar" isimli teziyle doktorasını verdi. Doktora tezinde, dinin maddecilik açısından eleştirisini yapması, yaşadığı dönemin ve çevrenin Yahudiliğe baskıcı yaklaşımı, hegomanik üstünlükler, Marx'ın felsefi bakış açısını da etkilemişti (Basat, 2004; Coser, 2010; Lunn, 2011).

1843 yılının Haziran'ında, çocukluk arkadaşı ve birçok eserin yazımında destekçisi olan Jenny von Westphalen ile evlenen Marx, Paris'e yerleşti. Eylül 1844'de Friedrich Engels ile dostluğu başladı. Guizot hükümetinin onu Fransa'dan çıkarması sonucu, 1845'te Marx Brüksel'e yerleşti. Brüksel'de bir Alman İşçi Derneği kurma fırsatını buldu ve böylece politik eylem yapmaya da başladı. Siyasal dostları ile birlikte, 1847'de, uzun yıllardan beri varlığını sürdüren gizli bir dernek olan *Komünistler Birliği*'ne (Liga) girmesinden itibaren, politik eylem onun için daha da önemli bir duruma geldi. Marx birliğe girişiyle, bu kuruluş dipten doruğa değişti. O güne dek, gizli bir kuruluş olan dernek, başka türlü yapamayacağı zamanlarda gizli bir kuruluş olarak kalacak olan bir komünist propaganda örgütü durumuna geldi. Birliğin doğmakta olan Alman işçi hareketine katkısı o dönemlerde çok büyük oldu. Ama Birlik, aynı zamanda tüm işçi hareketinin uluslararası niteliğini belirtmekte ve bu niteliği pratik olarak tanımlamakta da birinci oldu; çünkü üyeleri arasında İngilizler, Belçikalılar, Macarlar, Polonyalılar, vb. uluslardan üyeler bulunuyordu ve özellikle Londra'da, uluslararası işçi toplantıları düzenlendi. Birliğin ikinci

kongresinde Marx ve Engels önemli rol oynadılar (Aron, 2004; Wollf ve Wallace, 2012).

1848 Şubat devrimi, Brüksel'de halk hareketine yol açmış ve Belçika'da bir rejim değişikliği eli kulağında gibi görüldüğü için, Belçika hükümeti, Marx'ı hemen tutukladı ve Belçika'dan kovdu. Bu arada, Fransa geçici hükümeti onu Paris'e geri dönmeye çağırmıştı ve Marx da bu çağrıya uydu. Mart devriminden sonra, Marx, Bonn'a gitti. Almanya'da yargılanan Marx, yeniden Paris'e döndü. Fransa'da 1851 Aralık hükümet darbesinden hemen sonra ömrünün sonuna kadar yaşayacağı Londra'ya yerleşti. Marx, Engels ile mektuplaşmalarından anlaşılacağı gibi, siyasal bir sürgün olarak son derece sıkıntılı bir yaşam içindeydi. Yoksulluk Marx'ın ve ailesinin üzerine çökmüştü. Engels'in kesintisiz ve özverili mali yardımı olmasaydı, Marx, sadece Kapital'i tamamlayamamakla kalmayacak, aynı zamanda kaçınılmaz bir şekilde yoksulluk altında ezilip gidecekti. Siyasal sürgün çevrelerinden uzak duran Marx, esas olarak Ekonomi Politik'in incelenmesine kendini vererek, birkaç tarihsel çalışmada materyalist teorisini geliştirdi. Ellilerin sonları ve altmışların başlarında, demokratik hareketlerin yeniden canlılık kazanması, Marx'ı yeniden politik eyleme itti. 1864'te Uluslararası İşçiler Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. I. Enternasyonal'in açılış konuşmasını ve tüzüğünü yazdı. Örgütün Avrupa'da varlığını sürdürme olanağı kalmayınca, 1872'de Enternasyonel'in genel kongresinin New-York'a taşınmasını sağladı (Coser, 2010; Lunn, 2011). 1867'de, Hamburg'da, Marx'ın, iktisadi ve sosyalist düşüncelerinin temelleri ve güncel toplum, kapitalist üretim biçimi ve bu üretim biçiminin sonuçları üzerindeki eleştirisinin ana çizgilerini sergileyen başyapıt olan ***Kapital, Ekonomi Politik'in Eleştirisi***'nin 1. cildi yayımlandı. Enternasyonel'in içindeki yoğun çabası ve daha yoğun olan teorik çalışmaları, Marx'ın sağlığını bozmuştu. Ekonomi Politik'i yeniden biçimlendirme ve Kapital'in tamamlanması işini sürdürdü. Fakat tamamlayamadan 14 Mart 1883'de Londra'da öldü. Marx'ın bıraktığı notları Engels bir araya getirdi ve diğer iki cildi onun ölümünden sonra yayımladı (Coser, 2010; Lunn, 2011).

1.2. Düşüncelerimizi Sosyo-Kültürel Bağlamımız Etkiler

Babası Heinrich (1777–1838), Aydınlanma düşünürleri Voltaire ve Rousseau'ya hayrandı. Prusya makamları, bir Yahudi'ye hukuk diploması vermeyeceği için Prusya'nın resmi inancı olan Lüterciliği seçti, Hristiyan oldu. Bu dönemde Yahudiliğin aşağılığını savunan ırksal kavrayış henüz yaygın olmamasına karşın, dinden dönen Yahudiler bile ayrımcılık ve önyargıya maruz kaldılar. Marx'ın hayatı boyunca süren kendisine dışarıdan dayatılan Yahudiliği koparma çabası, Yahudiliği nefret ettiği diğer tüm şeylerle eşit tutmasına yol açtı. Yahudiliği tipik biçimde sarraflık olarak

tanımlayan Marx'ın paradan nefret etmesi Yahudiliğe karşı bu mücadeleden kaynaklanıyor olabilir (Swingewood, 2010; Doğan, 2012).

Marx 16 yaşında halka açık bir akşam yemeğinde reformun arzu edilebilirliği üzerine konuşmuş ve onun bu konuşmasından dolayı babası polis tarafından sorguya alınmasıyla kendisini geri çekmiştir. Bu itaatkar tutumun etkisi, yaşamının ilerleyen döneminde 'en çok nefret ettiğiniz kötülüğü' ifade etmesini isteyen soruya "itaatkarlık" olarak cevap vermesinde gözlemlenebilmektedir. Marx'ın marjinalite (farklı, aykırı) duygusunun artmasında babasının anısına, babasının sahip olmadığı bazı erdemlere sahip olduğunu düşündüğü kayın babası, liberal demokrat hükümet yetkilisi, Ludwig von Westphalen rol oynamıştır. Marx daha sonra Berlin'de marjinalite konusunda yalnızlığına son veren arkadaşlar ve müttefikler bulmuştur. Marx'ın genç bir asi olarak Berlin bohemliğinin inatçı atmosferinde geliştirdiği hem düşünce hem de tartışma üslubu gazeteciliğine katkı sağlamıştır. Marx, arzularını ifade etmenin ve gerçekleşmemiş özlemlerini kelimelere dökmenin bir şekilde çabasını göstermiş sosyalist yazarlarla kademeli yaklaşmasıyla olduğu kadar bu tür insanlarla günlük ilişkilere girerek sosyalizme geçti. Bu dönemde Marx, kendi görüşleri yönünden Hegelci bir idealistti; Saint-Simon, Fourier, Proudhon gibi yazarları okuyarak Fransız sosyalizmini tanımaya çalıştı. Heine, Ruge ve Bakunin yaklaştığı kişiler arasında sayılabilir (Aron, 2004; Coser, 2010).

Marx işçilere asla küçümseyerek hitap etmemiş, onların adına geliştirdiği yeni bilimin meyvelerini kendisiyle paylaşabilecekleri bir biçimde onları eğitmeye çabalamıştır. Onlara sefalet ve yoksulluklarının farkındalığını aşılama çalışmıştır. Marx, işçilere boş ahlaki öğütler vererek değil, ideolojik körleştiricileri bir kez devre dışı bıraktığında algılanabilecek olan gerçekliğin resmedilmesiyle eyleme geçirecekti. Marx, Paris ve Brüksel günlerinde, kafa dengi arkadaşların ve hayran işçi sınıfı izleyicilerin aynı zamanda içinde bulunduğu bir ortamda kısa bir süre çalışabilmiştir. Komünist Manifesto ise işte bu ortamda doğmuştur. Ancak, Marx Londra'ya yerleştiğinde bu ortamdan yoksun kalmış ve bir yalıtılmışlık yaşamıştır. Bu süreçte Marx'ın az sayıda taraftarı ve sabit bir yakın dostu olan Engels'i vardı. Engels, Marx'ın tüm kuramsal fikirlerini benimsedi, ancak eleştirmekten de geri durmadı (Kızılcılık, 1994; Swingewood, 2010).

2- MARX'IN TEMEL TOPLUM GÖRÜŞÜ

Marx toplumsal örgütlenmenin üç yönünü birbirinden ayırır. Bunlardan birincisi; üretimin maddi güçleri veya insanların hayatlarını devam

ettirebilmek için kullandıkları üretim yöntemleridir, ikincisi ise, bunlardan doğan mülkiyet ilişkilerini ve hakları içeren “üretim ilişkileri” üçüncüsü, bu ikisine tekabül eden “hukuksal ve siyasal” üstyapılar ve fikirler ya da toplumsal bilinçlilik şekilleridir (Wallace ve Wolf, 2012).

Marx, toplumsal yapı ve değişimi belirleyen temel etkenler olarak ekonomik etkenleri kabul eder. Toplumsal hayatın diğer birimleri ve insanların düşünce biçimleri ekonomik üretime bağlıdır ve onun tarafından şekillendirilir. “Bir toplumu anlamamanın anahtarı, öncelikle onun ekonomik etkinlik için organize olma biçimini, fiziksel üretimini gerçekleştirdiği düzenlemeleri anlamakta yatar” (Cuff, Sharrock ve Francis, 2006). Marx’a göre üretim ilişkileri veya toplumun ekonomik yapısı, o toplumun gerçek temelidir. Bir toplumun üretim ilişkileri ekonomik yapıyı belirler. Ekonomik yapı da sosyal sınıfları belirler. Üretim araçları mülkiyeti çerçevesinde şekillenen bu sosyal sınıflar arasındaki kaçınılmazlık Marx’ın vurgu yaptığı veya üzerinde durduğu temel noktalardandır ve onun temel toplum görüşüne ilişkin tüm söylemleri bu hususlar üzerinden şekillenir (Lunn, 2011).

Marx’ın üretimin toplumsal hayatın temelini oluşturduğu düşüncesi en azından üç haklı nedene sahiptir.

1. Üretici etkinlik, insan doğasını belirler;
2. Üretici etkinlik, fiziksel varoluş koşullarını sağlayıncaya kadar bir başka şey yapmamamız anlamında, mantıken diğer etkinliklerden önce gelir. Örneğin beslenmediğimiz, çevredeki tehlikelerden korunmadığımızda teori üretmez, resim ve spor yapamayız.
3. Üretici etkinliğin yapısı diğer toplumsal etkinliklerin kazanacağı biçim açısından nedensel sonuçlara sahiptir(Cuff, Sharrock ve Francis, 2013).

2.1.1.Sınıf ve Çatışma

Marx’ın Komünist Manifesto’nun (1848) giriş cümlesinde "Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf savaşmaları tarihidir" şeklinde ifade ettiği düşüncesi onun toplum görüşünün temelini oluşturur. Marx’a göre farklı sınıfların çıkarları birbirleri ile bağdaşmaz: çünkü mülk sahipliği sistemi içinde bir sınıfın ekonomik kazançları, bir başka sınıfın ekonomik kazançları pahasına elde edilmektedir. Geçmişte var olan her belli başlı ekonomik sistem, başka sınıfları istismar eden belirli bir sınıfı güçlendirmiştir. Sınıf düşmanlığı üzerine kurulmuş olan her toplumda, baskı altında bulunan bir sınıf mevcuttur (Wallace ve Wolf, 2012).

Bu görüşe göre “ekonomik mevkii veya sınıfı aynı olan insanlar, bir topluluk olarak bir arada hareket etme eğilimindedirler. Toplumda bulunan en önemli gruplar sınıflardır. Bunların tarihi insan toplumunun tarihidir. Bu

sınıflar birbirlerine düşmandırlar ve bu çatışmaların sonucu, toplumun nasıl geliştiğini belirler ” (Lunn, 2011; Wallace ve Wolf, 2012).

Sanayi toplumunda üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlar ve onların işlerinde ücretle çalışanlar sanayi toplumunun iki sınıfını oluşturmuştur. Bunların çıkarları birbirine zıt olduğu için, bu iki sınıf arasında ölesiye bir savaşın olması kaçınılmazdır. Marx, uzun tahliller ve çeşitli alanlardan getirdiği kanıtlarla, gelecekte işçilerin bu insan haysiyetine uygun olmayan durumu ortadan kaldıracakları ve burjuva devletini yıkacakları kehanetinde bulunur. Yeni kurulacak düzende, üretim araçlarının mülkiyeti, toplumun bütününün elinde olacaktır. Böylece, ortada tek bir sınıf, işçiler veya çalışanlar kalacağı için, devlet de hâkim bir sınıfın başka bir sınıf üzerindeki baskı aracı olmaktan çıkacak, hatta devletin kendisine bile ihtiyaç olmayacaktır. Bu sayede, insanların gerçekten insan haysiyetine uygun olarak özgür ve eşit bir biçimde yaşayacakları, gerçekten kendi kendilerini yönetecekleri demokratik bir toplum ortaya çıkacaktır. İşte bu toplum komünist toplumdur (Arslan, 2002). Diğer bir ifadeyle, toplumsal değişme, sınıflar arası çatışmalar bakımından belli aşamalardan geçer. Her aşamada çatışan sınıflar değişmiştir. Sonunda sınıfların ortadan kalkması ile toplum bir denge kurar (Kongar, 2000).

2.1.2. Materyalizm

Marx'ın tarihsel materyalizm kuramı toplumun her zaman temel olarak - üretim ilişkileri ve buna bağlı olarak ekonominin sistemin dinamiği olduğu- maddi koşullara göre belirlendiğini öne sürer. İnsanlar öncelikle yaşamlarını sürdürmek gayesiyle içmek, yemek, barınmak ve giyinmek gibi gereksinimleri karşılamak için ilişkiye girer. Marx ve Engels, Batı toplumlarının gelişmesini ve geleceğini, birbirini takip eden ilk dört döneme ayırır ve beşinci olarak gelecekte yaşanacağını varsaydıkları komünizm dönemini öngörür: İlkel komünizm, Kölelik, Feodalizm, Kapitalizm, Komünizm (Lunn, 2011; Kartal, 2015).

Marx, toplumların evriminde, ilk hareket noktasının fikir olamayacağını söyler. Yasal ilişkiler ve devlet biçimlerinin insan zihninin gelişmesiyle alakası yoktur. Evrimde ilk hareket noktası, maddi koşullardır. Böylece, Marx, insanın kendi tarihini kendisinin yarattığını söyler. Marx'a göre, toplum, gerginlik ve mücadele ile değişmeyi yaratan zıt güçlerin hareket eden bir dengesidir. Öyleyse, Marx'a göre, gelişmenin itici gücü bu zıt güçler (antithetical forces) arasındaki mücadeledir. Bundan dolayı, ilerlemenin temel gücü, barışın gelişimi değil, mücadelelerin artmasıdır (Kızılcılık, 1994).

Marxizm'de değişme, üretim biçimine ve toplumdaki sınıflar arası dinamiğe bağlıdır. Marxizm'e göre, bir sınıfın başka bir sınıfı sömürmesi,

uygarlığın temeli olduğundan, insanlık tarihinin gelişimi devamlı bir çelişki içindedir. Kapitalist toplumdaki sömürü arttıkça, sermaye ve mülkiyet sonunda tek elde toplanacak ve toplumun bütün geri kalan kısmı proleterleşecektir. Bu sürecin sonunda, proleterya, iktidara el koyacak ve üretim araçlarının mülkiyetini devlete verecektir. Fakat bunu yaparken, kendisini de bir sınıf olarak yok edecek, bütün sınıf farklılıklarını ve düşmanlıklarını da ortadan kaldıracaktır. Böylece, sınıfsız topluma ulaşılmış olacaktır (Kongar, 2000). Marx'ın kuramı sadece sınıf kuramı değil, aynı zamanda değişim kuramıdır (Wallace ve Wolf, 2012).

2.1.3. Temel-Üst Yapı Modeli/ Altyapı-Üstyapı Modeli

Temel-üst yapı modeli Marx'ın temel felsefesinin iskeletlerinden birini oluşturan bir modeldir. Bir toplumda ekonomiden oluşan bir temel-altyapı ve onun beslediği entelektüel bir üst yapı vardır. Marx, toplum-birey ilişkisi üzerinde durur. Toplumu, geçirdiği kendi aşamaları bağlamında değerlendirmek gerekir. Toplum, bir üst yapıya (superstructure) ve bir alt yapıya (infrastructure) sahiptir. Marx'a göre, alt yapıyla üst yapıyı birbirinden ayırt etmek gerekir. *Alt yapı* (Infrastructure), üretim araçları, üretim güçleri, üretim ilişkileri gibi kavramlarla tanımlanır. Genel anlamda, ekonomik temeldir. *Üstyapı* (Superstructure) ise din, sanat, felsefe, bilim, ahlak gibi kültür kurumlarından oluşur. Aralarında karşılıklı bir ilişki olmasına rağmen, üstyapı, alt yapı tarafından belirlenir. Yani, ekonomik temelli olan alt yapı daha önemlidir.

Her iki yapı da birbirine etkide bulunur. Üretim biçiminin, ilişkilerinin ve güçlerinin oluşturduğu ekonomik altyapı, toplumda temel belirleyici unsur olarak ele alınır, üstyapıya şekil verir, onu belirler (Kızılçelik,1994). Bu modele göre, ekonomik yapı toplumsal yapının üzerinde yükseldiği temeli oluşturur. Bu model Marx'ın üretken emeğin mantıksal olarak diğer şeylerden önce geldiği düşüncesine uygundur. İnsanlar diğer şeyleri sadece varoluşsal ve beslenmeyle ilgili ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra yapabilir, ancak böyle boş zaman etkinliklerine ve yaratıcı faaliyetlere katılabilirler. Neticede, üretici etkinliğin bu temel ihtiyaçları karşılama biçimi ve ilgili araçlar insanların şeyleri başka türlü yapabilmelerini sınırlar (Cuff, Sharrock ve Francis, 2013).

İnsanlar, sürdürdükleri toplumsal üretimde kaçınılmaz olan ve isteklerinden bağımsız olan belirli ilişkilere girerler. Bu üretim ilişkileri onların maddi güçlerinin belirli bir gelişim aşamasına karşılık gelir. Bu üretim ilişkilerinin toplamı(Lunn,2011), toplumun ekonomik yapısını oluşturur (Üzerinde siyasal ve hukuksal üst yapıların ortaya çıktığı ve belirli bir toplumsal bilinç biçiminin karşılığı olan gerçek temel). Maddi yaşamın üretim tarzı, yaşamın toplumsal, siyasal ve ruhsal süreçlerinin genel

karakterlerini belirler. İnsanların varlığını belirleyen bilinçleri değildir, tam tersine, onların toplumsal varlığı bilinçlerini belirler (Coser, 2010; Cuff, Sharrock ve Francis, 2013).

2.1.4. Üretim Araçlarının Mülkiyeti

Toplum üretim araçlarına sahip alanlar ve onların tesis ettikleri işlerde çalışanlar olmak üzere iki sınıftan meydana gelir. Burada fiziksel güç harcayarak iş yapanlar ve işin yapılması için gerekli araçlara sahip olanlar arasında fark vardır. Burjuvada sanayi makinalarının kontrolü işverenin elindedir ve onları kullanmaları karşısında işçilere ücret öderler. Bu bağlamda mülk sahibi olanların mülk sahibi olmayanlar üzerinde gücü ve bir sömürü durumu söz konusudur. Üretim sürecinde hiçbir şekilde emek sarf etmez ancak ortaya çıkan ürünün maddi yararından en çok kendisi faydalanır (Coser, 2010; Lunn, 2011).

Bir toplumda bir sınıf başka bir sınıfın varlığıyla ortaya çıkar. Farklı sınıfların olmadığı bir toplum sınıfsız bir toplumdur. Sınıfların olduğu toplumlarda ise sınıfların çıkarları farklıdır ve sınıflar arası bir çatışma kaçınılmazdır. Marx'a göre üretim sürecinde yer almayan kişi üründen pay alma hakkına sahip değildir dolayısıyla üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduranlar, üretim sürecinde emek harcayanları sömürmektedir (Swingewood, 2010; Lunn, 2011).

2.1.5. Toplumsal Yeniden Üretim

Üretim araçlarının mülkiyetine dayalı "güç ve kontrol ilişkileri" Marx'a göre toplumun genelinde yeniden üretilir. Ekonomik anlamda güç sahipleri aynı zamanda o toplumu yönetirler de. Toplumdaki temel konular ve ilişkiler sınıfsaldır (Cuff, Sharrock ve Francis, 2013). Bu bölünme örüntüsü sadece ekonomik anlamda değil hayatın tüm alanlarına nüfuz eder. Ekonomi kendini sürdürecektir emek gücünü tek başına sağlayamaz, bu daha ziyade toplumun diğer kesimlerinin organizasyon biçimine bağlıdır. Örneğin, aile düzeni iş gücü konularını doldurabilecek yeterlilikte bireyler üretmelidir. Çalışanlar, mülk sahibi sınıfın üretim sınıfı içindeki konumunu kabul etmeye, itaatkar davranmaya ve sistem içinde işbirliğine yöneltecek zihniyettir. Bu zihniyetin sorgulanmadan benimsenmesi, yani üretilmesi ve yeniden üretilmesi gerekir, zira hayata bu açıdan bakmaları insanları kendi toplumsal kökenleri, deneyimleri ve öğrendiklerine tabi kılar. Bu yüzden, mülk sahibi sınıfın toplumun entelektüel kültüründe, dolaşımdaki fikirlerin niteliği ve yayılmasında çıkarları vardır (Feinberg ve Soltis, 2009). Mülk sahibi sınıfın toplumdaki genel ilişkilerin düzenlenmesinde çıkarı vardır. Gerçekte, bir bütün olarak toplumu kontrolü altında tutmak bu sınıfın çıkarıdır. Mülk sahibi sınıf siyasal egemenlik kadar entelektüel kontrolü de sağlamaya çalışır: bu süreç daha sonra ki Marksist geleneklerde

hegemonya olarak adlandırılır (Feinberg ve Soltis, 2009; Aron, 2004; Swingewood, 2010).

2.1.6. İdeoloji

Yaptığımız şeyler bilinçli olarak düzenlenmekten ziyade, davranışlarımızın çok daha temel ve itici, büyük ölçüde kabul edilemez güçler tarafından belirlenmektedir. Bir ideoloji gerçekliği sistematik olarak yanlış sunan bir fikirler sistemidir. İdeoloji bu görevini belirli toplumsal grupların, özellikle yönetici tabakanın çıkarlarına hizmet ederek yerine getirir. İdeolojiler gerçekliği farklı biçimlerde yanlış olarak sunarlar: onun kabul edilmesi imkânsız yanlarını gizler, fazla mükemmel olmayan şeyleri yüceltir, ne gerekli ne de doğal olan şeyleri gerekli ve doğalmış gibi gösterirler (Cuff, Sharrock ve Francis, 2013). Marx, hâkim durumda olan insanların duygu ve düşüncelerinin, özellikle bu durumlarının normal ve doğru olarak kabul edilip edilmediğinin ve insanların kendilerinin sömürülmekte veya baskı altında olduklarına inanmalarının çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Ona göre bir sınıf toplumunda insanlar, doğru olmayan ama başlıca amacı hâkim durumdakilerin mevkiini meşrulaştırmak ve korumak olan bir çeşit ideoloji sayılabilecek birçok şeylere inanırlar. Böyle bir ideoloji diğer insanların kendi gerçek çıkarlarını anlamalarını engeller ve bu insanlar yapay bilinçlilik illetine tutulmuş olurlar (Wallace ve Wolf, 2012). Üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran sınıf aynı zamanda kendi dünya görüşünü alt sınıflara empoze eder. Böylece işçi sınıfı çıkarının nerede olduğunu göremez, düzeni değiştirme şansının olmadığını düşünür. Olayları devrimci bir düşünceden uzak olan din veya insan çerçevesinden görür (Doğan, 2012; Lunn, 2011).

2.1.7. Yabancılaşma

İnsanın çevresinden, işinden, emeğinden ürününden ya da benliğinden uzaklaşma ve ayrılma duygusunu ifade anlamında kullanılır (Doğan, 2012). Yabancılaşma, insanlığın emeğin yarattığı bir dünyada adım adım bir yabancıya dönüştüğü bir süreç halini alır (Swingewood, 2010).

Marx'a göre insanlık tarihinin iki boyutu vardı; hem insanın doğa üzerinde artan denetimin tarihiydi, hem de insanın artan yabancılaşmasının tarihi. Yabancılaşma, insanların kendi yarattıkları güçlerin kendi karşılıklarına yabancı güçler olarak çıktığı, onların egemenliği altına girdikleri bir durum olarak betimlenebilir (Coser, 2010).

Lukes'e göre Marx, yabancılaşmayı kapitalist çalışma düzeninde kişiyi insanlıktan çıkaran baskılar içerisinde yer alan adaletsiz etkileşimlere tepki olarak ortaya çıkan bilişsel bir durum olarak nitelendirmiştir. Lukes çalışmasında, Marx'ın kullandığı yabancılaşmanın dört yönüne vurgu yapar(Swingewood, 2010).

2.1.8. Dinsel Yabancılaşma

Marx'ın genel düşünsel temellerinde, özelde ise dinsel yabancılaşmada kavramın tarihsel gelişiminde olduğu gibi Feuerbach'ın etkileri gözlenmektedir. Feuerbach'ın din hakkındaki genel görüşü insanların tanrıyı yarattığı yönündedir. İnsanlar sert doğa koşulları karşısındaki acizliğin verdiği duygulardan, imge bir varlık yaratıp onun gerçekten var olduğuna inanarak kurtulmuşlardır. Feuerbach, Hristiyan tanrısının, fantastik insanın bir imgesi, bir yansıması olduğunu söyler. Ama bu tanrı uzun bir soyutlama süreci ürününün kendisi, daha önce kabile ve ulusların sayısız tanrılarının özünün özüdür. Ve bu nedenle, imgesi bu tanrıdan başka bir şey olmayan insan da, gerçek bir insan değildir. O da pek çok sayıda gerçek insanın özünün özüdür, soyut insandır ve bu nedenle de o da zihinsel bir imgedir (Marx ve Engels, 2008). Feuerbach'ın çizgisini takip ederek Marx, yabancılaşmanın bireyin gerçeklikten kopması ve gerçek dünyayla ilişkilerinin yerine dini geliştirdikleri görüşündedir. Din, insan varlığının doğru gerçekliğe sahip olamayan insanların fantastik tasavvurlarıdır. Bu yüzden özgür insan, imgesel (uyduruk) tanrıdan kendisini kurtarır ve gerçeklikle ilişkiye geçer.

Marx'ın din görüşü genellikle “işçi sınıfı için bir afyondur” benzetmesi çerçevesinde incelenebilir. Marx ve Engels dinsel kurumların ve ideolojilerin yalnızca mevcut toplumsal ve sınıfsal hiyerarşileri haklı çıkarmak ve somutlaştırmakla kalmayıp dinsel kurumların ve ideolojilerin bağımlı grupları etkin biçimde pasifleştirdiğini ve bunları toplumsal değişiklik aramaktan alıkoyduğunu iddia ederler. Tanrı ve din seçkinler tarafından işçi sınıfını miskinleştirmek ve pasifize etmek, kaderlerine boyun eğmek için onlara dayatılmaktadır. Böylece kapitalistler din öğretileri adı altında kendi hegemonyalarını güçlendirecek ezilenler yine ezilecektir. Din baskı altındaki yaratığın iniltisi, kalpsiz bir dünyanın duygusu ve ruhsuz koşulların ruhudur. O halkın afyonudur (Desfor Edles, 2006).

2.1.9. Kültür

Marx kültürü, doğa'nın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı her şey olarak tanımlamaktadır. Marx'a göre sanayi toplumunda kültür, bir egemen ideoloji olarak işler; burjuvazinin çıkarlarını ve görüşlerini yansıtır ve onların otoritesini meşrulaştırmaya hizmet eder. Temel üretim ilişkilerinden çıkar ve onu ifade eder. Gelenekseli ve toplumsal olarak kurulanı (örneğin ücretli emek, meta formu) doğal ve kaçınılmaz kılar. Bu mevcut üretim tarzından ve mülkiyet biçiminden çıkan toplumsal biçimlere, doğanın ve aklın sonsuz yasalarına dönüşmüştür. Yanlışlanmış ya da çarpıtılmış bir gerçeklik algısını ortaya çıkarır. Bazen yanlış bilinç olarak

bilinen bu durum insanların kendi kötü kaderi ile mutlu olmalarına izin verir (Smith, 2008).

2.1.10. Değerin Emek Kuramı

Bir malın değerinin onu üretmeye katılan emek miktarına eşit olduğunu söylemektedir. Bir pazar ekonomisinde, emeğini satan işçi, karşılığında o işçiyi meydana getiren emeğin bedelini, yani, onu büyütme, besleme, giydirme ve barındırmanın maliyetini alacaktır. Ancak, işinde ürettiğinin bütün bunlardan oldukça fazla olması mümkündür ve bu artık değer ona değil, kapitaliste gidecektir. Marx'ın kuramına göre, işçiden bir başkasına ayrılan herhangi bir artık değer tanım itibariyle sömürüdür, çünkü yalnız emek değer üretir. Bunun için bütün mülkiyet sistemleri temelde bir çıkar çatışması taşır. Çünkü, bir topluluk bir başkasının emeğini elinden almaktadır (Wallace ve Wolf, 2012).

3. MARKSİZM ve TOPLUMSAL CİNSİYET

Marx ve Engels'in, sosyal sınıf tanımları, cinsiyet açısından ele alındığında üretim araçlarının aidiyeti ve kullanımının erkeklerin elinde bulunması (Anyon, 2011), ekonomide aktif gücü doğal olarak erkeğe vermektedir. Buna ek olarak kadınların piyasaya katılım düzeyi erkeklere göre daha sınırlı kalmakta ve bu iki cinsiyet arasında ücret farkına da sebep olmaktadır. Bu durum, ekonomik temele bağlı olarak, kadının sosyal sınıf açısından konumunu ikincilleştirmektedir. Bu sosyal yaşama ise, cinsiyete dayalı işbölümünün varlığıyla yansımaktadır ve cinsiyetlere bağlı sosyal beklentilerin oluşumunda etkilidir (Anyon,2011; Ecevit, 2013). Marksizm'de cinsiyet hakkında en temel bilgiler, Engels'in "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni" eserinde görülebilmektedir. Ekonomik temelli bu konumlandırma, günümüzde toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin ilk tanımlanması olarak sayılabilir. Özellikle evde üretim ve hizmetin, üretimden sayılmaması, özel mülkiyetin erkeğe ait olması, cinsel ilişkilere ve biyolojik yeniden üretime getirilen sınırlamaların kökeninde özel mülkiyet vardır. Marksist bakış açısıyla toplumsal cinsiyet oluşumunun temelinde üretim araçlarının kullanımı ve özel mülkiyet anlayışının erkeğe sahip olma hakkını vermesi, biyolojik cinsiyete yönelik yüklemelere ve ataerkillik (Ecevit, 2013) anlayışına dayalı olması toplumsal cinsiyetin temel noktasını oluşturur (Anyon, 2011).

Marx'ın eşi ile özel yaşamına ait yazılı belgelerde kadına yüklediği değer görülebilmektedir. Eserlerinin edite edilmesinde eşiyile beraber çalışmaları ve yaşamlarında karşılaştıkları birçok güçlüklerle karşı (ekonomik vb.) beraber durmaları (Coser, 2010), uzak kaldığında eşine yazdığı aşk mektuplarından, Marx'ın teoride kadına yönelik açıklamalarının yaşamında

da izleri görülebilmektedir (<http://hermes-atum.blogspot.com.tr/2010/11/karl-marxn-esine-mektubu.html>).

4. MARKSİZM VE EĞİTİM

Marksist görüşte eğitim bilimsel sosyalizm ilkelerine dayanmaktadır. Böylelikle, üst sınıfın alt sınıf üzerindeki hegemonyasını meşrulaştırmak üzere tasarlanan eğitimin oluşturduğu yanlış bilinçlendirme ürünü düşüncelerden arındırılmış olacaktır. İdealizm (Sönmez,1996), liberalizm (Gutek,1997), conservatism gibi görüşler Marksist eğitim sisteminde reddedilmektedir ve eğitim alt sınıf için bir diriliş hareketi olarak kabul edilmektedir (McLaren, 2011). Bu ideolojiye göre, proletaryanın ilerici kolu olan devrimci elitler işçi sınıfının beklentileri doğrultusunda eğitilmelidir. Marx'a göre eğitim, devrimci kuramı uygulamaya geçirmelidir. Tüm tarihsel olay ve hareketlerin analizinden kaynaklanan bu kuram, devrim stratejisinin ve sınıfsız bir toplumun oluşumunu sağlamıştır. Proletaryayı zafere ulaştıracak olan bu devrimsel liderliktir. Ekonomik üretim yapısının yarattığı doğal ve maddi insan anlayışına dayanan Marksist eğitim kuramına göre, bireylere, özellikle işçilere, eğitimle materyalist bir bilinçlenme kazandırılmalıdır (Gutek,1997; Feinberg ve Soltis, 2009; Anyon,2011; McLaren, 2011).

Yeni Marxistler, Klasik Marxist kuramı yeni bir tarzda yorumlayarak, Kapitalist toplumdaki öğretim sürecini sorgulamışlardır. Yeni Marxistler'e göre diğer kurumlar gibi okulların kurulma amaçları da egemen gurupların isteklerini karşılamaktır. Büyük bir toplumda temel sınıf ayrımlarının bir aynası olan okul, bu durumu değiştirmek yerine bu farklılıkları gençler arasında pekiştirerek sürekli kılar. Okul yeni Marxistler'e göre, egemen sınıfın alt sınıf üstünde bir sosyal kontrol kurmasını sağlayan kurumdur. Okulların organizasyonları, müfredatları, öğrencileri seçme ve onları yetiştirme biçimleri egemen sınıfın alt sınıflar üzerinde hegemonya kurmasına hizmet edecek biçimdedir (Sönmez, 1996; Feinberg ve Soltis, 2009; Rikowski, 2011; Anyon, 2011).

Marksizm'de benimsenen eğitim görüşü politeknik eğitimidir. Sosyalist devlet artı değeri halkın yararına kullanır. Sosyalist devlette sömürü olmayacaktır; çünkü herkes yeteneği ve gücü kadar üretecek, fakat ihtiyacı kadar tüketecektir. Komünist bir topluma ulaşmak için önce kapitalist sistem, devrimle yıkılmalı ve işçi diktatoryası kurulmalıdır. Bunun için, işçiler bilinçlendirilmeli, nasıl sömürüldükleri ve bundan kurtulmalarının yolu onlara öğretilmelidir. Bu da politeknik eğitimle sağlanabilir (Sönmez, 1996; Aslan ve Topçu, 2010; Rikowski, 2011).

Marx'ın önerdiği öğretim veya resmi eğitim, insanı zihinsel, psikolojik ve bedensel gelişim kadar üretim süreçleri konusunda da bilinçlendirecek bir teknolojik veya politeknik (birçok sanat veya fen dallarının öğretimi) içerikli eğitime önem vermiştir (Guttek, 1997). Başka bir ifadeyle insan bütün yönleriyle eğitilmelidir. Politeknik eğitimde kişiler, eğitim süreçlerinin genel, bilimsel ilkelerini öğrenmeli; uygulama yapmalı, her türlü işlerde kullanacakları araç ve gereçleri kullanmalıdır. Tüm bunlara ek olarak, insan beden eğitimi ve estetik eğitimden (Feinberg ve Soltis, 2009; Anyon, 2011) geçirilmelidir. Bu tür eğitimde uygulama ve kuram iç içe olmalıdır. Uygulama sonuçlarına göre yeni bir kuram oluşmalı, bu oluşan kuram uygulamada sınanmalıdır. Uygulamadan elde edilenlere göre, kuram yeniden düzenlenmeli, yani eksiklikleri giderilmeli, yanlışları düzeltilmelidir. Başka bir deyişle, üretici işin yapıldığı her yer(fabrika, atölye, tarla, çiftlik vb.) birer okul olmalıdır. Diyalektik Materyalizm'e göre gerçek madde, maddedeki çelişki ve onun doğurduğu değişimdir. Eğitim bu değişmeyi kontrol edip en aza indirme ve üretimde bulunma süreci olarak ele alınır. İnsan ise, araç-gereç kullanarak üretimde bulunan varlık olarak betimlenebilir. Ayrıca, insan çok yönlü iki diyalektiğin oluşturduğu bir canlıdır. Bu nedenlerden dolayı, insanın çok yönlü geliştirilmesi gerekir. Bunun için, Politeknik yaklaşım, Marxist eğitimin temelidir (Sönmez, 1996; Rikowski, 2011).

5. SONUÇ

“Marxizm, Alman ideolojisinin, İngiliz ekonomi politiğinin ve Fransız sosyalizminin bir karışımı olarak ortaya çıkmıştır. Marx'ın kendisine göre, Marxizm'in katkıları şöyle özetlenebilir:

1. Sınıfların varlığı, üretimin gelişmesinde özel tarihi aşamalara bağlıdır.
2. Sınıf çatışmaları zorunlu olarak proleterya diktatörlüğüne yol açacaktır.
3. Bu diktatörlük, bu sınıfların ortadan kaldırılmasıyla, sınıfsız bir toplumun yaratılmasına yol açacaktır.
4. Sınıfsız bir toplumun yaratılması ise, hegemonyanın ortadan kalkmasını da destekleyecek, cinsiyet ve cinsel yönelim, ırk, azınlık, inanç, engellilik vd. kategorilere bağlı ötekileştirmelerin elemine edecektir.

Marksizm'in eğitime yönelik sonuçları açısından ise, ekonomik temelli sosyal sınıfların oluşumu ortadan kaldırılması, eğitime erişimi ve eğitim olanaklarında eşitsizliklerini ortadan kaldıracaktır. Marksist bir lensle günümüze yansımalarına bakıldığında, eğitime erişim her birey için aynı olmamakla birlikte, aynı sınavlara tabi tutulmaları sosyal sınıflar arasında ki eğitimsel uçurumu ortaya koymaktadır. Sınıflar arası bu uçurum, eğitim kurumları kalitesi, eğitim kurumları güvenliği, araç-gereç ve donanım vb.

yönlere değerlendirildiğinde daha da derinleşmektedir. Ülkemizde anayasasının 10. maddesinde yer alan da temel hak olmasına rağmen eğitimin paralı olması ya da ekonomik güce bağlı eğitim alabilme sorunları aşılammıştır. Alt sosyal sınıfların dışında, özel gereksinimli bireyler, cinsiyeti ve cinsel yönelimi farklı bireyler, azınlıklar vd. sosyal haklarının egemen olanın insiyatifinde gerçekleşmesi geçmişten günümüze sınıfsal farklılıkların en derin kısmını oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aron, R. (2004). *Sosyolojik düşüncenin evreleri*. (K. Alemdar, Çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Anyon, J. (2011). *Marx and education*. New York: Routledge Publishing.
- Arslan, A. (2002). *Felsefeye giriş*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Basat, O. (2004). *Karl Marx'ın ahlak anlayışı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bayhan, H. (2006). *Ulus devlet, modernizm ve postmodernizm*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Coser, L. (2010). *Sosyolojik düşünce'nin ustaları*. (H. Hülür, İ. Mazman ve S. Toker, Çev.). Ankara: Deki Basım Yayım.
- Cuff, E. C., Sharrock, W. W. ve Francis, D. W. (2013). *Sosyolojide perspektifler*. (Ü. Tatlıcan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Desfor Edles, L. (2006). *Uygulamalı kültürel sosyoloji*. (C. Atay, Çev.). İstanbul: Babil Yayınları.
- Doğan, İ. (2012). *Sosyoloji: Kavramlar ve sorunlar*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ecevit, M. (2013). Emek. Y. Ecevit ve K. Karkıner (Ed.). *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi içinde*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Feinberg, W. ve Soltis, J. F. (2009). *School and society*. (5. bs.). New York: Teachers College Columbia University.
- Gutok, G.L. (1997). *Eğitime felsefi ve ideolojik yaklaşımlar*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kültürel Psikoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kartal, Z. (2015). Marxist toplumsal gelişme aşamaları ile Rostow'un gelişme aşamaları yaklaşımlarının değerlendirilmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 231-244.
- Kızılcılık, S. (1994). *Sosyoloji teorileri 2*. Konya: Yunus Emre Yayınları.
- Kongar, E. (2000). *Toplumsal değişim kuramları ve Türkiye gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Lunn, E.(2011). *Marksizm ve modernizm. Lukacs, Brecht, Benjamin ve Adorno üzerine tarihsel bir inceleme.* (Y. Alogan, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (2008). *Din üzerine.* (K. Güvenç, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Mclaren, P. (2011). *Okullarda yaşam eleştirel pedagojiye giriş.* (M. Y. Eryaman, H. Arslan, Çev.) Ankara:Anı yayıncılık.
- Radikal. (2015). [http://www.radikal.com.tr/turkiye/ilk-gay-namus-cinayetinin -davasi-basladi-953532/](http://www.radikal.com.tr/turkiye/ilk-gay-namus-cinayetinin-davasi-basladi-953532/) adresinden 1 Aralık 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Rikowski ,G. (2011). *Marksist eğitim kuramı ve eleştirel pedagoji.* (C.Atay, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yay.
- Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim-Kuramdan Uygulamaya* (21. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Smith, P.(2008). *Kültürel kuram.* (S. Güzelsarı ve İ. Gündoğdu, Çev.). İstanbul: Babil Yayınları.
- Sönmez, V. (1996). *Eğitim felsefesi.* Ankara:Anı Yayıncılık.
- Sözcü. (2015). <http://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/aylan-bebegi-tasiyan-jandarma-o-ani-anlattı-929017/> adresinde 1 aralık 2015 tarihinde edinilmiştir.
- Swingewood, A. (2010). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi.* (O. Akınhay, Çev). İstanbul: Agora Yayınları.
- Wallace, R. A. ve Wolf, A. (2004). *Çağdaş sosyoloji kuramları,* Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Rosa_Parks (Alıntı Tarihi:1 Aralık 2015)
- <http://hermes-atum.blogspot.com.tr/2010/11/karl-marxn-esine-mektubu.html>(Alıntı Tarihi:4 Aralık 2015)